

MUĞNİ'L-LEBİB

(معني اللبيب)

İbn Hişâm en-Nahvî'nin

(ö. 761/1360)

Arap gramerine dair eseri.

Müellif, nahiv ilminin bütün konularına ayırdığı bu eserine *Muğni'l-lebib 'an kütübî'l-e'arib* adını vererek onun, okuyucuları nahiv ilminde ve özellikle cümle tahlillerinde (i'rab) başka kitaplardan müstağni kıldığını ifade etmektedir. Ayrıca kendisini bu eseri yazmaya sevkeden sebeplerden birinin daha önce hazırladığı, *Muğni'l-lebib*'in sekiz bölümünden dördünü kapsayan *el-i'râb 'an kavâ'idî'l-i'râb*'inin büyük ilgi görmesi olduğunu belirtmektedir. İbn Hişâm, Mekke'de 749'da (1348) kaleme aldığı eserinin Mısır yolculuğu sırasında diğer bazı kitaplarıyla birlikte kaybolması üzerine kitabını 756'da (1355) Mekke'ye döndüğünde daha mükemmel şekilde tekrar yazmıştır. Müellif, ilk telifte kapalı ve zor anlaşılır bulunduğu meseleleri bu ikincisinde çözdüğünü kaydetmektedir.

İbn Hişâm'ın en önemli eseri olan *Muğni'l-lebib* bir girişle sekiz bölümden (bab) meydana gelmektedir. Kitapta edatlar, cümle ve şibhü'l-cümle ile ilgili hüküm, kural, yorum ve tahliller, cümle tahlilleriyle alâkalı meseleler, kurallar, bu konuda yapılabilecek hatalar ve diğer bazı meseleler ele alınmıştır. Arap gramerine dair o zamana kadar yazılan eserlerde takip edilen âmîl-ma'mûl-amel / i'rab, merfûât-mansûbât-mecrûrât-meczûmât şeklindeki geleneksel tertibin aksine bu kitapta özgün bir yöntem izlenerek konular müfredler (mâna harfleri / edatlar) ve terkipler (cümle, şibhü'l-cümle) şeklinde iki ana bölüm ve sekiz alt bölüm halinde düzenlenmiştir. Bu özelliğiyle *Muğni'l-lebib* daha müellifi hayattayken şöhrete kavuşmuş, Afrika'da da büyük rağbet görmüştür. Eserin muhtevasını tanıtan İbn Haldûn kitap ve müellifi hakkında takdirkâr ifadeler kullanmış, şârih İbnü'd-Demâmîni de bir şiirinde esere olan hayranlığını dile getirmiştir.

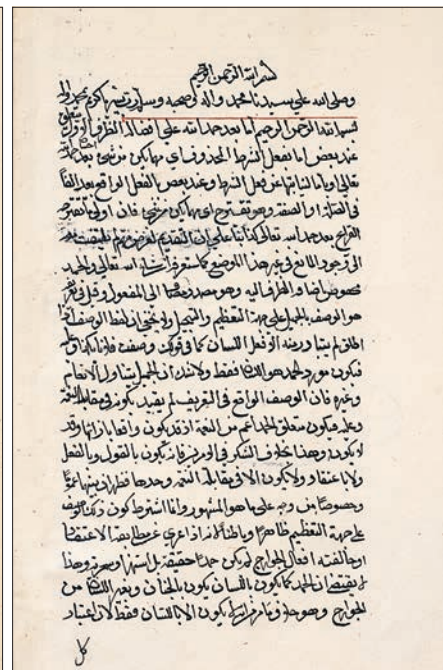
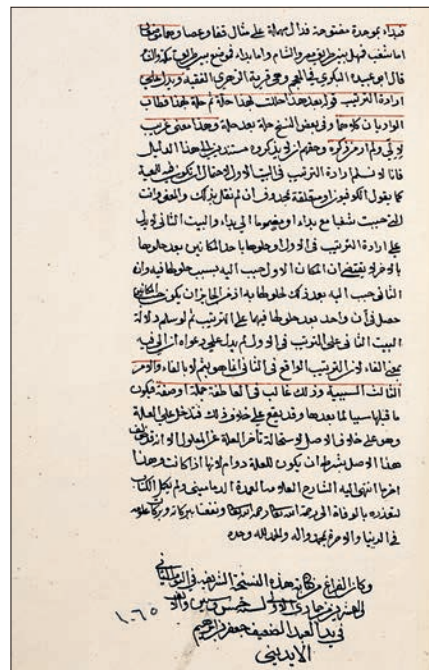
Kitapta nahiv meseleleri yanında sarf konuları, fonetik, belâgat, kısmen lehçe farklılıkları ve tefsire dair bazı konular üzerinde de durulmuştur. İbn Hişâm eski nahivcilerden naklettiği görüşleri, bazı gramer kuralları ile dil problemlerine dair aktardığı ihtilâfları açık bir şekilde ortaya koymuş, tercih etmek istediği görüşü

mantıkî kurallar içinde etraflıca tartıştıktan sonra gerekçelerini sunmuştur. Kelimeleri fiil, isim, zarf ve harf olmaları açısından ele alan müellif her biri hakkında terkipte geçtiğini farzederek hüküm vermiş, incelemelerini Kur'an'ın çeşitli kıratleri, hadis, atasözü, Arap edebiyatından getirdiği şahidlerle delillendirip zengin misallerle açıklamıştır. Eserin orijinal yanlarından biri de sıkça başvurulan istitrat üslûbu olup bir münasebetle konunun dışına çıkılarak ayrıntılara ve faydalı bilgilere yer verilmiştir. Basra ve Küfe başta olmak üzere Bağdat, Mısır ve Endülüs dil mekteplerinin görüşlerini taraf-sız bir yaklaşımla ortaya koyan İbn Hişâm delilini güçlü bulduğu fikirleri tercih etmiştir. Müellif, başta Sibeveyhi olmak üzere Basra mektebine mensup dilcilerin görüşlerine ağırlıklı olarak yer verdiği gibi Küfe mektebine mensup Ali b. Hamza el-Kisâi, Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, Sa'leb gibi âlimlerin onayladığı veya karşı çıktığı fikirlere de yer vermiştir (*Muğni'l-lebib*, I, 152, 161, 233; II, 361). En çok nakilde bulunduğu Zemaşerî ile İbnü'l-Hâcib'in görüşlerinin çoğuna ve Ebû Hayyân el-Endülüsî'nin görüşlerinin tamamına muhalefet etmektedir. İbn Bâbeşâz ile İbn Mu'tî'den nakiller yapan müellif, Mısır ve Şam mekteplerinin temsilcisi kabul ettiği İbn

Mâlik'in fikirlerinin çoğunu beğenmekle birlikte bazılarını yadırgamaktadır.

Muğni'l-lebib üzerinde şerh, hâşiye, ihtisar ve nazma çekme şeklinde birçok çalışma yapılmış olup belli başlıları şunlardır: 1. İbnü'd-Demâmîni, *Tuhfetü'l-ğarib fi'l-kelâm 'alâ Muğni'l-lebib*. Takıyyüddin eş-Şümunnî'nin *el-Munşif adlı* şerhinin kenarında yayımlanmıştır (aş. bk.). Şârih esere iki şerh daha yazmıştır. 2. Takıyyüddin eş-Şümunnî, *el-Munşif mine'l-kelâm 'alâ Muğni'bni Hişâm* (I-II, Kahire 1305). 3. Celâleddin es-Süyûtî, *Şerhu şevâhidi Muğni'l-lebib (el-Fethu'l-ğarib bi-şevâhidi Muğni'l-lebib 'an kütübî'l-e'arib)*. *Muğni'l-lebib* in en güzel şevâhid şerhlerinden biri olup birkaç defa basılmıştır (I-II, Tahran 1271; Kahire 1322; nşr. Ahmed Zâfir, I-II, Beyrut, ts.; nşr. Mahmûd eş-Şinkitî, Beyrut 1966). Kaynaklarda Süyûtî'nin *el-Fethu'l-ğarib fi-havâşî Muğni'l-lebib*, *Tuhfetü'l-habîb bi-necâti Muğni'l-lebib* adlı şerhlerinden de söz edilmektedir (*Keşfü'z-zunun*, II, 1753). 4. Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Şerhu ebyâti Muğni'l-lebib* (nşr. Abdülâzîz Rebâh – Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk, I-VI, Dimaşk 1973-1978). 5. İbn Molla (Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed el-Halebî), *Muntehâ emeli'l-erib mine'l-kelâm 'alâ Muğni'l-lebib*

Muğni'l-lebib'in ilk ve son sayfası (Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 1164)

MUĞNİ'L-LEBİB

(Brockelmann, III, 1248). **6. Mustafa Remzî el-Antâkî**, *Ğunyetü'l-erib 'an şürûhi Muğni'l-lebib* (Keşfü'z-zunûn, II, 1754; *Mecelletü'l-vesâ'ik ve'l-mahtûât*, II/2 [Trablus 1987], s. 341-360, yazması için bk. el-Mektebetü'l-vataniyye [Tunus], nr. 1765). **7. Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî**, *Hâşiye (tü'd-Desûki) 'alâ Muğni'l-lebib*. Desûkî'nin *Muğni'l-lebib*'in bir nüshasının kenarına yazdığı hâşiyeyi oğlu Mustafa kitap haline getirmiş, daha sonra kenarında *Muğni'l-lebib* olduğu halde birkaç defa basılmıştır (I-II, Bulak 1286; Kahire 1287, 1299, 1305, 1306, 1358). Desûkî'nin ayrıca *Şerhu şevâhidi'l-Muğni* adlı bir çalışması vardır. **8. el-Emîrû'l-Kebîr es-Sünbâvî**, *Hâşiye 'alâ Muğni'l-lebib 'an kütübî'l-e'arib*. Kenarında *Muğni'l-lebib* metniyle birlikte iki defa yayımlanmıştır (Kahire 1299, 1328). Abdülhâdî el-Ebyârî, bu hâşiyeye *el-Kaşrû'l-mebnî 'alâ havâşî'l-Muğni* adıyla bir hâşiye yazmıştır (I-II, Kahire 1301). **9. Muhammed Ali Tâhâ ed-Dürre**, *Fethu'l-karîbî'l-mücib i'râbü Şevâhidi Muğni'l-lebib* (I-IV, Humus 1390/1970).

Keşfü'z-zunûn'da kaydedildiği üzere eser, Muhammed b. Abdülmecid es-Sâmûlî tarafından *Divânü'l-erib fi muhtaşarı Muğni'l-lebib* adıyla ihtisar edilmiş ve bu ihtisara bir hâşiye yazılmıştır. Şemseddin Muhammed b. İbrâhim el-Bâcûrî ve Mevlânâ Ahmed et-Tâib el-Vey-sî de (*Kurâzatü'z-zehab fi ilmeyi'n-naħu ve'l-edeb*) eseri ihtisar etmiştir. Ebû'n-Necâ b. Halef el-Misrî, *Muğni'l-lebib*'i *Lübâbü'l-Muğni* adıyla manzum hale getirdikten sonra şerhetmiştir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 3526).

Muğni'l-lebib, müstakil olarak basıldığı gibi (Kahire 1305, 1307, 1317; Tahran 1274; Tebriz 1276) Sünbâvî ve Desûkî'nin hâşiyelerinin kenarında da yayımlanmıştır. Eserin ilmî neşri Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (I-II, Kahire, ts.) ve Mâzin el-Mübârek-Muhammed Ali Hamdullah (I-II, Dimaşk 1964) tarafından yapılmıştır. Adrian Gully, *Grammar and Semantics in Medieval Arabic, a study of İbn-Hisham's Muğni'l-Labib* adlı eserinde (Richmand 1995) *Muğni'l-lebib*'i gramer ve anlam bilimi yönünden incelemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire, ts. (Matbaatü'l-Medenî), I-II; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, I, 198; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1323, 1751-1754; Serkis, *Mu'cem*, I, 276, 360, 473-474, 875-876, 1081-1082, 1143; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 17-

18; III, 1248; *İzâhu'l-meknûn*, II, 519; Abdülvehhâb İbrâhim Ebû Süleyman, *Kittâbetü'l-bahşi'l-ilmî*, Cidde 1403/1983, s. 512-514; *Ma'a'l-Mektebe*, s. 284-286; Ali Fevde Nîl, *İbn Hişâm el-Ensârî: Âşâruhü ve mezhebühü'n-naħu*, Riyad 1406/1985, s. 43; Sâmi Avad, *İbn Hişâm en-Naħwî*, Dimaşk 1978, s. 87-105; Abdülâl Sâlim Mekrem, "İbn Hişâm el-Mısrî", *Mecelletü'l-Kuliyeti'l-âdâb ve't-terbiye*, sy. 5, Safet 1974, s. 13-19.

M. REŞİT ÖZBALIKÇI

MUĞNİ'L-MUHTÂC

(مغنى المحتاج)

Nevevî'nin Şâfiî fikhına dair *Minhâcü't-tâlibîn* adlı eseri üzerine Hatîb eş-Şîrbî'nin (ö. 977/1570) yazdığı şerh (bk. MİNHÂCÜ'T-TÂLİBİN).

MUHABBET

(المحبة)

Sözlükte muhabbet (mahabbet) kelimesinin hub (hubb) kökünden isim olduğu belirtilmekte, hub ise kısaca "buğzun zıddı" olarak tanımlanmaktadır (*Lisânü'l-'Arab*, "hbb" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "hbb" md.). Literatürde muhabbet ve hub ile meveddet ve vüd (vüdd) yaygın biçimde "sevgi" anlamında kullanılmakta, sevginin çoşkulu şekli ise aşk kelimesiyle ifade edilmektedir. Tehânevî'nin vüd ile ilgili verdiği "seveni kendinden geçirecek derecede çoşkulu sevgi" şeklindeki tanım (*Keşşâf*, II, 1470) daha çok aşk için uygun düşmektedir. Bazı âlimlere göre muhabbet "eğilim, meyil" mânasında iradenin eş anlamı olup "kişinin iyi olduğunu bildiği veya zannettiği şeyi istemesi" anlamına gelir. Bununla birlikte muhabbetin iradeden daha güçlü bir istek mânası içerdiği belirtilmektedir (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hbb" md.; Tehânevî, I, 270). Semavî kitaplarda özellikle İncil ve Kur'an'da muhabbet üzerinde önemle durulmuş ve muhabbetin dinî hayatın temeli ve aslı unsuru olduğu ifade edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de muhabbet bir âyette (Tâhâ 20/39), hub ise dokuz âyette geçmekte, yetmiş iki yerde aynı kökten isim ve fiiller yer almaktadır (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "hbb" md.). Bu âyetlerde sevginin hem Allah'a hem insana nisbet edildiği görülür. "Allah onları, onlar da Allah'ı severler" (el-Mâide 5/54) ifadesi Allah'la kullar arasındaki karşılıklı sevgiyi vurgulamaktadır. Allah'ın isimlerinden olan vedüd (Hûd 11/90; el-Bürûc 85/14) onun kul-

larını çok sevdiğini ifade eder. Allah'a nisbet edilen yerlerde O'nun takvâ sahiplelerini, iyilik severleri, maddî ve mânevî temizliğe önem verenleri, tevekkül ehlini, sabırlı davrananları, adaletli olanları, kahrâmanları, Hz. Peygamber'e uyanları sevdiği; inkârcıları, zulüm ve haksızlık yapanları, günahlarda ısrar edenleri, böbürlenip övünenleri, büyüklük taslayıp gerçeklere karşı çıkanları, nankörleri, hainleri, aşırılığa sapanları, şımarıkları sevmediği bildirilir. Sevginin insana nisbet edildiği âyetlerde Allah sevgisi, iman sevgisi, müminler arasındaki sevgi gibi sevgi türlerinden övgüyle söz edilmekte, buna karşılık insanın dünyaya, mala mülke, geçici hazlara aşırı düşkünlüğü, hak etmediği halde övülmeyi ve çirkin olan şeyleri ifşa etmeyi sevmesi eleştirilmektedir. Diğer bazı âyetlerde Allah sevgisinin bütün sevgilerden daha güçlü olması gerektiği (el-Bakara 2/165), Allah'ı sevmenin başlıca alâmetinin Peygamber'e bağlılık ve onun yolunu izlemek olduğu (Âl-i İmrân 3/31) bildirilmekte ve Allah'ı seven, Allah'ın da kendilerini sevdiği kulların müminler karşısında alçak gönüllülüklerinden, inkârcılar karşısında onurlu duruşlarından övgüyle bahsedilmektedir (el-Mâide 5/54).

Muhabbet konusu hem Allah'a hem insanlara nisbet edilerek hadislerde de geniş bir şekilde yer almıştır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "hbb", "vdd" md.leri). Bu hadislerde iyilik severlik, hoşgörü, yumuşak huyluluk, kolaylaştırıcı olma, kusurları örtme, hayâ, iffet, zâhidlik, takvâ ve güzel davranma Allah'ın sevdiği meziyetler arasında zikredilir. İnsanların birbirini sevmelerini isteyen çok sayıda hadis bulunmakta olup bu sevginin sırf Allah rızası için olması gerektiği belirtilmektedir. Zira, "Amellerin en üstünü Allah için sevmektir" (Nesâî, "Sünnet", 2); "Sevdiğini Allah için sevmek, yediğini de Allah için yermek imandandır" (Buhârî, "İmân", 1). Bir kutsî hadiste, "Benim için birbirini sevenlere, benim için bir araya gelenlere muhabbetim vâcip olmuştur" buyurulmaktadır (*el-Muvaṭṭa'*, "Şîr", 12; *Müsned*, IV, 386; V, 229, 233). Diğer bir hadiste, Allah için birbirini seven ve bu sevgiyle bu luşup bu sevgiyle ayrılanlar mahşer gününde Allah'ın özel konukları olarak ağır lanacak yedi zümre içinde gösterilmiştir (Buhârî, "Ezân", 36; Müslim, "Zekât", 91; Tirmizî, "Zühd", 53). "Sizden biriniz kendisi için sevip istediğini kardeşi için de istemedikçe iman etmiş sayılmaz" meâlindeki hadis bütün kaynaklarda geçmekte (meselâ bk. *Müsned*, I, 89; Buhârî, "İmân",